

Jana KOZAMERNIK
Ina ŠUKLJE ERJAVEC

Zeleni sistem in podoba mesta

Kakovost bivanja v mestih in naseljih je povezana s kakovostjo bivalnega okolja in pogojena s kakovostjo odprtega prostora ter prisotnostjo, dostopnostjo in stanjem zelenih površin. Zaradi svojih značilnosti imajo zelene površine in posamezne krajinske prvine pomembno vlogo pri sooblikovanju prostora mest in naselij na vseh ravneh – tako v okviru umestitve samega mesta ali naselja v širši prostor, njegove podobe kot celote kot tudi njegovega posameznega dela ali manjšega zaključenega urbanega mikroambienta. Na širši ravni gre za vzpostavljanje razmerij med nezazidanim in zazidanim prostorom, razumevanje vpetosti mesta v širši prostorski kontekst in branje njegove osnovne strukture. Na podrobnejši ravni je pomembna razporeditev zelenih površin in linijskih potez, kar

prispeva k prepoznavnosti prostora, na ravni urejanja posameznih odprtih prostorov pa so ključni volumenska razmerja, velikost, usmerjenost, oblika in druge pojavne značilnosti, ki vplivajo na doživljanje odprtega prostora. Za učinkovito in ustrezno načrtovanje odprtega prostora za doseganje kakovostne podobe naselja je potrebno razumevanje teh prostorskih entitet, ki jih skozi načrtovan sistem varstva in razvoja obravnava zeleni sistem naselja.

Ključne besede: zeleni sistem naselja, morfologija naselja, podoba naselja, zelena infrastruktura, krajina v urbanem prostoru

1 Uvod

S pojmom mestna krajina ali krajina v urbanem prostoru (po Zakonu o urejanju prostora – ZUreP-2) opredeljujemo celoto zelenih površin in odprtih prostorov mesta, vključno z zelenim zaledjem (Mihelič idr., 2015). Kot »oblikovana konstelacija iz naravnih in grajenih prvin, ki zadovoljuje človekove posebne potrebe, hkrati pa odseva družbene razmere v številnih oblikah« (Ogrin, 2010), je mestna krajina pomemben, neločljiv in nezamenljiv del prostora mest in naselij, njihove podobe in identitete, morfološke zgradbe in doživljajske kakovosti.

V načrtovalski praksi se ustrezna celovitost in povezanost med seboj zelo raznolikih zelenih površin in drugih odprtih prostorov mestne krajine zagotavljata s pristopom zelenega sistema. Odvisno od konkretne prostorske situacije, velikosti in funkcij naselja in velikosti občine se zeleni sistem vzpostavi na ravni mesta ali naselja, dela naselja, lahko pa tudi na območju celotne občine, na medobčinski ali na regionalni ravni. Njegova osnovna cilj in namen sta, da posamezne po prostorskih značilnostih in vsebini zelo različne naravne, polnaravne in ustvarjene zelene površine in druge odprte prostore opredeli kot pomembne za različne vidike zagotavljanja in izboljšanja bivalne kakovosti in stanja okolja mest in naselij ter jih po-

veže v prepoznavno prostorsko in pomensko celoto. S tem se povečuje njihova učinkovitost z družbenega, funkcionalnega, morfološkostrukturnega in ekološkega vidika, torej za zadovoljitev zelo raznovrstnih potreb prebivalcev, sooblikovanje prostora mesta in ustvarjanje ustreznih prostorskih razmer za ekološko ravnovesje v njem.

Sestavine zelenega sistema mesta ali naselja so lahko parki, otroška igrišča, šolski vrtovi, trgi, zelenje ob ulicah, cestah in vodotokih, zelenje v stanovanjskih naseljih, primestni travniki, primestni in mestni gozdovi ipd. (Šuklje Erjavec idr., 2020). Funkcije zelenega sistema se nanašajo tako na oblikovne kot tudi naravne značilnosti različnih tipov odprtega prostora, neposredno se navezujejo tudi na prisotnost naravnih prvin. Te opredeljujejo njihove specifične in nezamenljive lastnosti, kot so možnost stika z naravo, blaženje podnebnih sprememb, zagotavljanje ekosistemskih storitev, biodiverzitete itd., ki imajo ključno vlogo pri oblikovanju trajnostnega mesta. Pri načrtovanju in gradnji odprtega prostora s prisotnimi naravnimi prvini (glede na veljavno zakonodajo in klasifikacijo objektov) je treba upoštevati, da nanje vplivajo naravni procesi in da niso odvisni samo od načrtovalskih odločitev.

Glede na konkretno prostorsko situacijo, velikost in funkcije mesta ali naselja in stanje v občini se zeleni sistem lahko vzpostavi tudi na območju celotne občine, na medobčinski ali regionalni ravni ali za določeno območje. Pri tem je treba upoštevati in v zasnovo vključiti vse relevantne prostorske prvine, ne glede na lastništvo ali opredeljeno namensko rabo, ki se nanašajo na vsaj eno od raznovrstnih funkcij zelenega sistema, ki so opredeljene z veljavnim ZUreP-2 (2018), to so socialne, okoljske, ekološke, podnebne, gospodarske, kulturne, strukturne in oblikovne.

Zeleni sistem mesta ali naselja ni le načrtovalska zasnova, ampak obravnava tudi varstvo in razvoj vseh za zeleni sistem pomembnih prostorov (Zakon o urejanju prostora, 2018), od krajinskih prvin naravnega in ustvarjenega izvora, raznolikih tipov oblikovanih zelenih površin in drugih, še posebno javnih odprtih prostorov, ki so pomembne točke interesa, vezni členi in dostopne povezave. Vzpostavlja se kot krovna načrtovalska kategorija za zagotavljanje in uresničevanje javnih interesov, ki se uveljavljajo na zelenih in drugih odprtih površinah mesta. Cilji načrtovanja zelenega sistema so kompleksni:

- izboljšati prostorske in programske povezave zelenih površin v mestu (naselju) in njegovem zaledju;
- ustrezno zadovoljiti potrebe prebivalcev glede uporabe zelenih površin v mestu in njegovem zaledju in ustvariti prostorske razmere za kakovostno preživljanje njihovega prostega časa;
- zagotoviti enakomerno preskrbljenost ali ustrezno razporeditev in dostopnost zelenih površin, ki so pomembne za vsakodnevno kakovost življenja vseh prebivalcev, in zagotoviti možnost izbire;
- prispevati k izboljšanju podobe, prepoznavnosti in členitve mestnega prostora;
- prispevati k izboljšanju splošnega stanja okolja v mestu in kakovosti bivalnega okolja (izboljšanje podnebnih razmer, omilitev hrupa, koncentracije prašnih delcev ipd.);
- prispevati k uravnavanju podnebja in blaženju ekstremov, blaženju vplivov na okolje, kroženju vode in hranilnih snovi, uravnavanju stanja voda, zmanjševanju poplavne ogroženosti in zmanjševanju toplotnih otokov na urbanih območjih;
- smiselno vključiti upoštevanje vidikov narave v mestu in zagotoviti minimalne ekološke pogoje za rastlinske in živalske vrste ter ustrezno zavarovati območja, pomembna za njihovo preživetje;
- vključiti vse obstoječe prostorske in vsebinske potencialne mesta in vzpostaviti razmere za kakovosten razvoj teh površin;
- trajno zavarovati pred spremembo namembnosti tiste zelene površine in odprte prostore, ki so prepoznani kot ključni za zeleni sistem oziroma kakovost bivanja in okolja mesta;

- zagotoviti temelj za opredelitev pravnih, organizacijskih in finančnih sredstev za vzpostavitev, urejanje in vzdrževanje zelenega sistema mesta.

Kakovostno načrtovan in vzpostavljen zeleni sistem odločilno prispeva k dolgoročnemu in učinkovitemu trajnostnemu razvoju, izboljšuje kakovost življenjskega okolja ter zagotavlja enakovrednejše pogoje za bivalno kakovost, zdravje in dobro počutje vseh prebivalcev mest in naselij. Zato je zasnova zelenega sistema pomembna vsebina prostorskih načrtov (npr. urbanistične zasnove, občinskega prostorskega načrta), lahko pa tudi samostojna strokovna podlaga.

Kot strateški pristop načrtovanja zelenih površin je na mednarodni ravni uveljavljen še pojem zelena infrastruktura, ki je nov prednostni cilj evropskih strateških programov in razvojnih politik za obdobje 2014–2020 (Evropska komisija, 2013). Primerjava z uveljavljenim pristopom načrtovanja zelenega sistema mest v Sloveniji pokaže, da sta si po osnovnih opredelitvah celovitosti načrtovanja in opredelitvi večnamenskosti določenih površin zelo podobna, v praksi pa se, vsaj v Sloveniji, zelena infrastruktura bolj navezuje na vidike, ki so povezani z naravnimi kakovostmi in okoljem, varovanjem stanja biotske raznovrstnosti, varovanjem stanja in izboljšanjem delovanja ekosistemov ter omogočanjem in spodbujanjem ekosistemskih storitev (Šuklje Erjavec idr., 2019).

Zeleni sistem je v SPRS (Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije, 2004) opredeljen tako: »Zeleni sistem je celovitost krajinskih sestavin na območju mesta ali naselja. Mestno krajino tvorijo naravne in grajene prvine, ki zadovoljujejo človekove posebne potrebe in pomembno prispevajo k zgradbi mesta in njegovega doživljanja. Sestavine zelenega sistema mesta ali naselja so posamezni deli odprtega prostora, ki se med seboj razlikujejo po namembnosti, zgradbi, stopnji naravnosti, vendar so v medsebojnem povezovalnem odnosu. To so lahko parki, otroška igrišča, šolski vrtovi, trgi, zelenje ob ulicah, cestah, vodotokih, zelenje v stanovanjskih naseljih, primestni travniki, primestni in mestni gozdovi in podobno.«

V prispevku posvečamo pozornost členitvenim in oblikovnim funkcijam zelenega sistema in obravnavamo predvsem njegov strukturno-morfološki vidik, ki pomembno prispeva k podobi mesta in njegovi identiteti. Na vseh ravneh pogleda na mesto ali naselje in njegovo doživljanje dajejo namreč naravni ali iz narave izhajajoči elementi posebno prostorsko zaznavno pojavnost, ne samo v vidnem, ampak tudi drugih čutnih okvirih (intermodalno). Zaradi svojih značilnosti so ti elementi tisti, ki sooblikujejo prepoznavnost prostora v pogledu na mestno strukturo in znotraj urbanega tkiva.

2 Potenciali za sooblikovanje podobe mest in naselij

Krajina s svojimi naravnimi in ustvarjenimi značilnostmi soustvarja prostorsko identiteto in enkratno podobo naselij. Nastanek mesta in njegova zgradba sta povezana z naravno konfiguracijo terena, vodotoki in razporeditvijo manj in bolj ugodnih površin za pridelavo. Pri tem izstopajo učinki hribov, vzpetin, teras, rek, jezer, morja ali drugih izrazitih naravnih pojavov. Naravne danosti kraja, na katerem stoji mesto, so osnova zelenega sistema. Njegov skelet sestavljajo makročlenitvene poteze naselja – zeleni klini, pasovi, obroči, povezave, koridorji ipd., ki jih dopolnjuje sestav manjših točkovno ali mrežno razporejenih elementov, ki artikulirajo zasnovo. To so lahko zaplate večjih ali manjših zelenih površin, linijske poteze in točkovno izpostavljene prvine.

Posamezni tipi mestne krajine imajo posebno mesto v mestni podobi. To so tako zelene površine kot drugi prostori (Ogrin, 2010): parki, trgi, zelenje stanovanjskih območij, krajinske ureditve ob javnih, upravnih ali kulturnih objektih, otroška igrišča, pokopališča, botanični, šolski in drugi vrtovi, vrtno razstave, drevoredi, obcestne ureditve, ozelenjeni nasipi, gramoznice, športne naprave, parkovni in varovalni gozdovi, kmetijska zemljišča, obrečna krajina, vodni pojavi, stoječe in tekoče vode, močvirja, sanirani kamnolomi itd. Vsi ti prostori se povezujejo, mrežijo in opredeljujejo v okviru načrtovanja zelenega sistema ter pozneje podrobneje razčlenjujejo in oblikujejo skozi podrobnejše načrtovanje različnih tipov zelenih površin.

Mestna krajina ima raznovrstne funkcije v zgradbi in življenju mesta. Kot navaja Ogrin (2010), lahko govorimo o pasivnem in aktivnem delovanju. Pasivno delovanje je zaobjeto v strukturnih značilnostih, ki jih prispeva krajina (rahljanje, členitev, oblikovanje mesta), aktivno delovanje pa je povezano s funkcijami dejavne rabe prebivalcev oz. uporabnikov prostora ter z okoljskimi in ekološkimi funkcijam, ki imajo posebno vlogo. Ta vloga se zaradi okoljskih problemov sodobnih mest še posebej poudarja.

Za doživljanje prostora niso pomembne le posamezne naravne ali krajinske prvine, ampak ambient kot celota. Če na primer stremimo k povečanju hodljivosti naselij, se moramo zavedati komponente »zanimivosti hoje«, ki vključuje doživljajski vidik (Hudoklin, 2019). Medtem ko so v makropogledu pomembne predvsem velikosti, razmestitve, povezave prvin zelenega sistema, je v podrobnejšem merilu pomembna zlasti notranja zgradba posameznih odprtih prostorov, njihov način oblikovanja in s tem tudi vključevanje naravnih prvin v prostor. Ni namreč pomembna le njihova prisotnost v prostoru, ampak tudi dinamika oblikovanja, ustvarjanje prostorskih razmerij ter

usmerjanje pogledov v prostorih in iz teh prostorov navzven. Posamezni zaključeni prostori mestne krajine imajo določen pomen v mentalni sliki prebivalcev, zato jih je z morfološkega vidika pomembno opredeliti kot elemente zelenega sistema. Posebno mesto imajo v tem pogledu na primer reprezentativne in simbolne zelene površine kot tudi pokopališča in zunanje ureditve sakralnih objektov in spominskih območij, ki oblikujejo in predstavljajo poseben spominski, simbolni prostor ter s tem še dodatno prispevajo k identiteti in členitvi prostora.

Raznolike funkcije zelenih površin in drugih odprtih prostorov, ki tvorijo zeleni sistem in jih ZUreP-2 opredeljuje kot socialne, okoljske, ekološke, podnebne, gospodarske, kulturne, strukturne in oblikovne (Zakon o urejanju prostora, 2018), v načrtovanju obravnavamo skozi štiri vidike (Šuklje Erjavec idr., 2020):

- socialni vidik, ki vključuje socialne in kulturne funkcije in se odziva na raznolike potrebe ljudi, povezane s kakovostjo bivanja in zdravim življenjskim slogom;
- ekološki vidik, ki se nanaša na okoljske, ekološke in podnebne funkcije in se povezuje z vsebinami urbane ekologije, varstva narave, biotske raznovrstnosti, kakovosti okolja, blaženja podnebnih sprememb, varstva pred naravnimi nesrečami ipd. ter upošteva delovanje ekosistemov in ekosistemske storitve, ki jih zagotavljajo naravne prvine (zelena in modra infrastruktura oz. krajinsko-ekološki elementi na območju naselja);
- strukturno-morfološki vidik, ki vključuje strukturne, oblikovne in kulturne funkcije ter obravnava členitev in sooblikovanje mestnega prostora oz. naselja, opredelitev robov in odnosa do okolice naselja;
- ekonomski vidik, ki opredeljuje potencialne privlačnosti in bivalne kakovosti naselja in njegovih delov (npr. soosk) ter s tem vrednosti njegovih zemljišč in nepremičnin, zagotavlja podporo gospodarskim funkcijam, na primer turizmu in z njim povezanim dejavnostim, lokalni prekrbi s hrano, zelenim delovnim mestom ipd.

V okviru morfološkega vidika obravnavamo tri pomembne funkcije (Ogrin, 2010):

- funkcijo členitve mestnega prostora,
- funkcijo rahljanja grajenega tkiva in
- funkcijo oblikovanja mestne podobe.

V gradivu Krajinska arhitektura (Ogrin, 2010) avtor poudarja ključne členitvene elemente mestnega prostora. Naravne prvine, kot sta vegetacija in voda, s svojo poudarjeno drugačnostjo dejavno prispevata k delitvi urbanega prostora. Pri tem je pomembna njihova premišljena razmestitev v kombinaciji z drugimi prvini, kar pomaga prebivalcem mesta oblikovati mentalno podobo in ritmično razgibanost. Členitveno delovanje naravnih prvin je posebej zaznavno v osrednjih delih mest,

kjer predstavljajo kontrast gosti zazidavi, grajenim volumnom. Z vidika rahljanja mesta avtor govori o sodobnih mestih, ki terjajo praznine, zlasti velike soseske in območja visokih stavb. Če so to zeleni odprti prostori, je učinek rahljanja večji, večje so kompleksnost, pestrost in vidna privlačnost, hkrati pa gre za povečanje koristi za prebivalstvo. Na podobo mesta in mestnih ambientov vpliva že navidezna navzočnost naravnega, organskega, živega v grajenem okolju, kar vzbuja ugodje. Vegetacija lahko na primer z velikim volumenskim potencialom vpliva na zaznavo ljudi, tvori kuliso, zakriva, blaži nasprotja (npr. gradi predah med dediščinskim grajenim tkivom in novo zazidavo ipd.), ustvarja okvir zunanjim mirnim in intimnim prostorom itd.

3 Pomen ravni in merila načrtovanja

Mestna krajina z vsemi svojimi sestavnimi deli soustvarja podobo mesta na več načinov in v vseh merilih. Za različna merila in ravni načrtovanja so pomembne različne pojavne oblike krajinskih prvin in tipov zelenih površin ter s tem tudi različne opredelitve elementov in usmeritev zelenega sistema. To velja tako za tlorisne projekcije kot v zaznavnem polju oz. perspektivi ljudi, torej od makro- do mikroravni, od oblikovanja vedutne podobe do mikroambianta. Krajinske prvine, ki opredeljujejo umestitev naselja v širši prostor in sooblikujejo njegovo podobo, imajo drugačno vlogo, kadar jih obravnavamo kot del celovite urbane strukture ter prispevajo k členitvi, zaokrožitvi in opredelitvi značilnosti območja naselja kot kadar se z njimi sooblikujeta vedutni pogled in identiteta v doživljanju od daleč, s pogledom in opazovanjem, v sekvenci približevanja ali v samem prostoru, ko na našo zaznavo vplivajo različne prvine, ki ga oblikujejo.

Pri načrtovanju zelenega sistema se je na vseh ravneh treba zavedati odnosa med posameznimi merili in postopnega prehajanja od širšega do podrobnejšega merila, od koncepta in zasnove zelenega sistema do posameznih ureditev in detajlov ter temu tudi prilagoditi načine prikazov in tudi usmeritve za doseg želenega stanja. Posamezne prostorske ureditve v odprtem prostoru mesta in naselja so vedno del širšega koncepta – morfoloških makroenot zelenega sistema, ki jih je treba ustrezno prenesti na podrobnejše ravni načrtovanja.

Tako so z morfološkega vidika v najširšem merilu še posebno pomembne velikost, vidna izpostavljenost (volumen, relief, izrazitost oblike) ter možnost opredelitve sklenjenih območij (zeleni rob, zeleni obroč, zeleni klin) in povezav, za podrobnejša merila načrtovanja posameznih območij mest in naselij pa so pomembnejši vidiki usmerjanja, prostorske orientacije, prepoznavnosti, pogledov iz prostora, kulis, barrier, robov in ambientalnih kakovosti. Pri tem so pomembna razmerja ve-

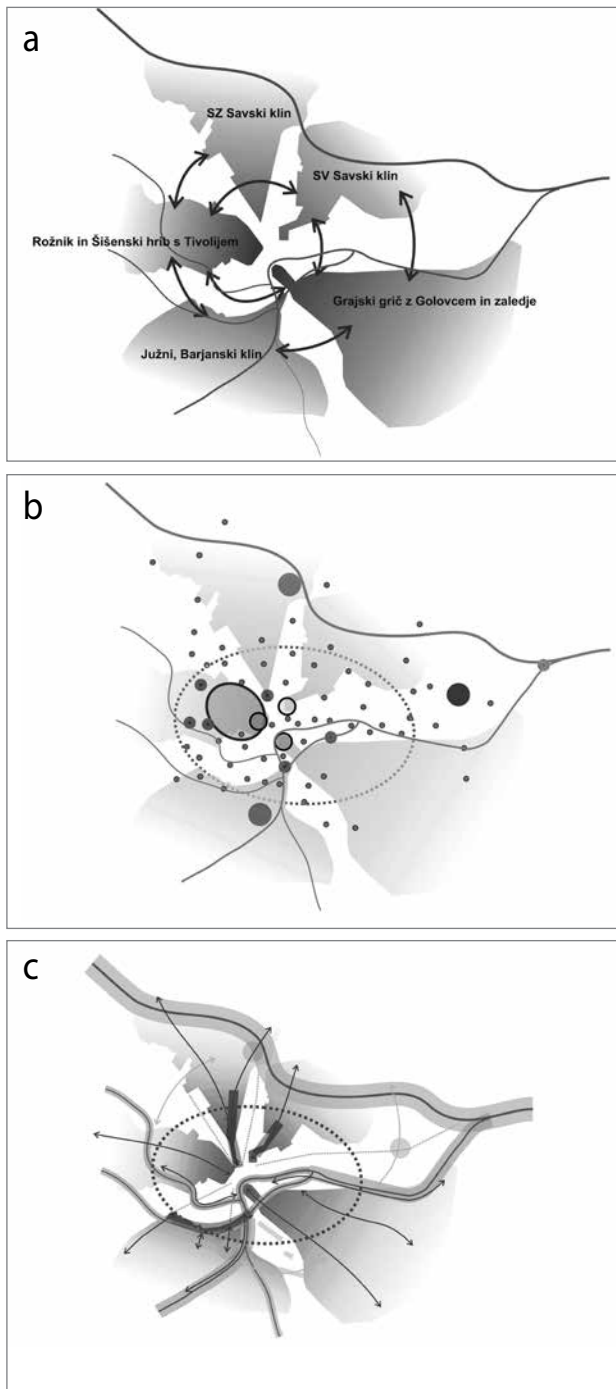
Slika 1: Oblikovanje odprtega prostora pomeni njegovo celostno obravnavo, vključno z naravnimi prvini. Prostori, ki so pomembni z vidika funkcij zelenega sistema, so raznoliki, še posebej pa so pomembne javne površine: (a) usmerjanje pogledov (središče mesta, vertikalni poudarek), vodenje po prostoru, širina, pogled iz prostora, prehodnost in možnost počitka; (b) rob zazidave, kontrast zazidanega in parkovnega, zaključenost ambienta, členjenost horizontalne ploskve (foto: Jana Kozamernik).

likosti, oblik, volumnov, ploskev, linij, višin, tekstur, barv in prostorski poudarki, vzorci itd. Oblikovno kakovostna zasnova zunanjih površin, ki upošteva te značilnosti, razmerja in vlogo posameznih prvin v zasnovi (stranska, dopolnjujoča ali osrednja), izboljšuje vrednost zunanjega prostora.

4 Načrtovanje zelenega sistema za boljšo podobo (in doživljanje) mest in naselij

Z načrtovanjem zelenega sistema zelene površine in druge odprte prostore obravnavanega območja povezujemo v smiselno in razpoznavno prostorsko celoto ter hkrati členimo in sooblikujemo urbano zgradbo ter tako pomembno prispevamo k podobi, identiteti in zgradbi mesta ali naselja, dostopnosti zelenih površin in javnih odprtih prostorov.

Raznolikih sestavin zelenega sistema ni mogoče opredeliti le s kategorijami namenske rabe, saj tipologija zelenih površin ob-

Slika 2: Shematski prikazi posameznih vsebin zelenega sistema poudarjajo makročlenitvene elemente (primer Ljubljane): (a) koncept zelenih klinov, (b) parkovno omrežje, (c) najpomembnejše povezave in parkovne poteze (vir: Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del, 2010).

sega vse od zelenih površin, ki imajo samostojen značaj, zunanjih ureditev v povezavi s stavbami in prometnimi ureditvami do območij gozdov, voda in kulturne krajine ter posebnih kulturnih in naravnih vrednosti (Šuklje Erjavec idr., 2020). Učinkoviteje ga je obravnavati kot poseben sloj načrtovanja, pri katerem se smernice namenske rabe zelenih površin dopolnijo in

uskladijo s smernicami za načrtovanje zelenih površin znotraj drugih namenskih rab in smernicami za območja, opredeljena z režimi zelenega sistema. Z njimi se opredeljujejo površine, ki zagotavljajo varovanje ali ponovno vzpostavitev in smiselne zaokrožitve zelenih klinov, ustrezno ohranjanje robov, prehodov in povezav ter značilnosti odprtega prostora, ter območja, pomembna za dostopnost, trajnostno mobilnost, rekreacijo in druge prostočasne dejavnosti prebivalcev. Z režimom zelenega sistema je smiselno prekriti vsa za zeleni sistem relevantna območja zelenih površin in odprtega prostora, ki so opredeljena z drugimi namenskimi rabami, kot so kmetijska raba, gozdovi s posebnim namenom, zavarovana območja, tudi območja stanovanj, proizvodnje ipd. Režimi varovanja in urejanja zelenega sistema so namenjeni zagotavljanju varovanja pred pozidavo in neželenimi spremembami ter postavljanju dodatnih zahtev in določanju izhodišč za urejanje tovrstnih območij.

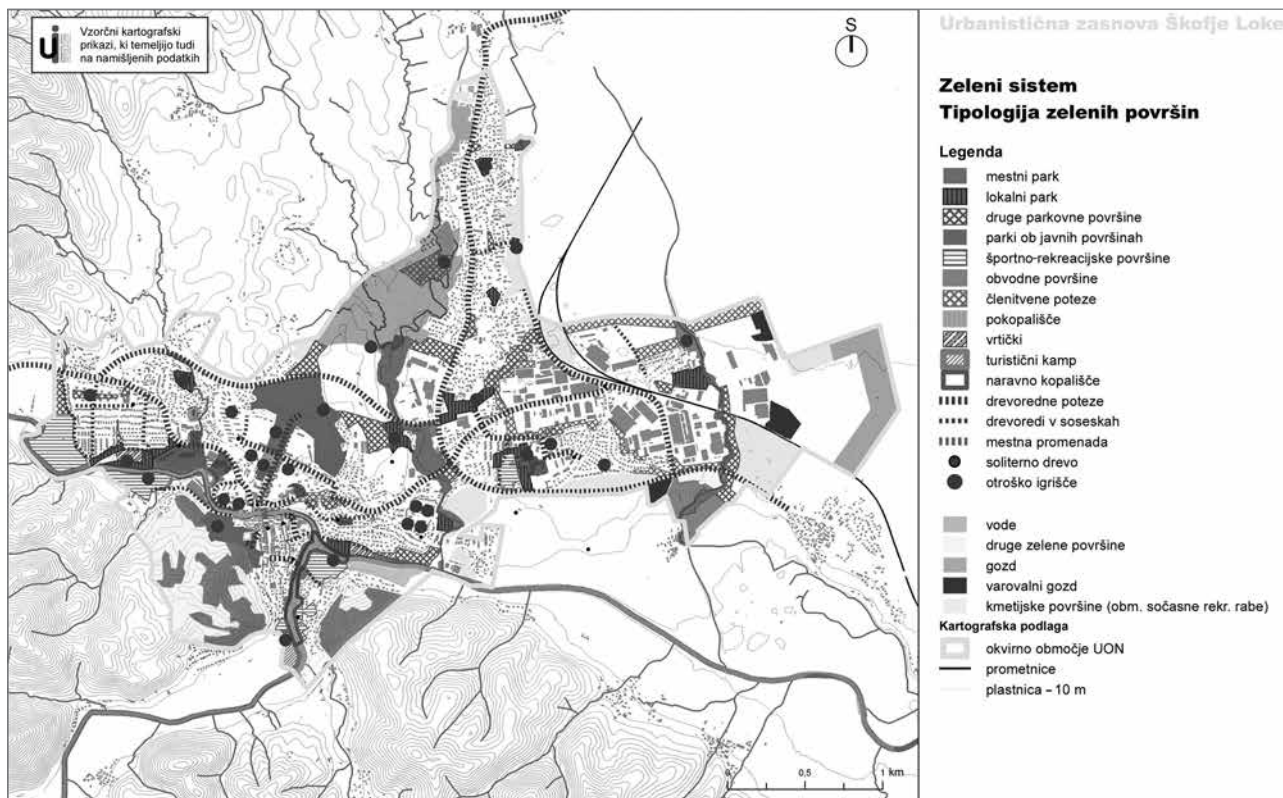
Sestavine zelenega sistema so torej pomembni mestotvorni elementi, ki grajeni prostor členijo, prispevajo k vidni prepoznavnosti naselja in povezujejo naselje z okoliškim prostorom. Vplivajo na doživljanje prostora, vedutne kakovosti, zaznavanje razmerij med nezazidanim in zazidanim prostorom, razumevanje vpetosti mesta v širši prostorski kontekst, branje mestne osnovne strukture in tudi na razumevanje posameznih prostorov, njihovih funkcij, pomena ipd. So identitetni elementi, ki omogočajo prepoznavnost naselja. Kot poudarja Lendholt (1970), naravne prvine v mestu niso le dodatek, temveč potrebna sestavina, ki pripomore k nezamenljivosti mest – kar je pogoj za identifikacijo in občutek domačnosti.

Zeleni sistemi naselij se v Sloveniji na strateški ravni načrtujejo podobno kot v tujini. Zajemajo analitični del, usmeritve in prikaze zasnove zelenega sistema in tematskih področij obravnave. Že v konceptualni skici opredeljujejo najpomembnejše morfološke elemente, ki se na kartografskih prikazih natančneje, prostorsko čim korektnije prikažejo. Posamezne vsebine zelenega sistema se prikazujejo po vsebinskih slojih glede na obravnavo funkcij zelenega sistema in združujejo v prikazu zasnove tega.

Morfološki vidik zelenega sistema se, čeprav je sestavni del oz. skelet drugih prikazov zelenega sistema, lahko prikazuje tudi kot tematska zasnova, še posebej če se v primeru naselja ali mesta pokaže, da je vprašanja urejanja odprtega prostora treba obravnavati tako, da bo podoba mesta kakovostnejša in mesto s tem prepoznavnejše. Pomembna je torej artikulacija zasnove zelenega sistema. Ta je lahko jasnega enotnega (npr. krožnega) modela ali kombinacija različnih modelov. Pogoste so zasnove, ki združujejo radialne in diagonalne poteze, in tudi mrežne zasnove. Morfološka zasnova krajine v urbanem prostoru kot tematska vsebina obravnava poleg teh tudi vidne kakovosti in oblikovne elemente zgradbe krajine mesta ali naselja v povezavi s prepoznavnostjo in podobo naselja. Opredeljuje na primer

Slika 3: Primer zasnove zelenega sistema Ljubljane: členitev mesta s petimi zelenimi klini, od katerih sta dva reliefno poudarjena, ključna prvina vodotok in njegov koridor, obsežna območja z režimi zelenega sistema, kjer je prepoznan potencial za večjo vključenost naravnih prvin in nizanje prostorskih sekvenc, ki spremljajo krožno rekreativno pot (vir: Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del, 2010).

Slika 4: Primer kartografskega prikaza tipologije zelenih površin (tematska karta zelenega sistema) za Škofjo Loko: ključni morfološki elementi se ohranjajo skozi vse sloje oz. prikaze zelenega sistema, tudi tipologija zelenih površin vključuje različna območja, linijske in točkovne elemente. Z morfološkega vidika so pomembni gozdni in odprti prostor, robovi, členitvene in povezovalne poteze, promenada, drevoredne poteze in označitev pomembnih soliternih dreves (vir: Mušič idr., 2020).

vedutne kakovosti, robove, stične oz. ločitvenih pasove, povezovalne gradnike, posebne gradnike ipd. Obravnava volumenska razmerja, velikost in merilo, usmerjenost, obliko in druge pomembne pojavne značilnosti krajinskih prvin v urbanem prostoru (npr. velikost in oblika zelenih površin glede na okoliško zazidavo, prostorske sekvence vodotokov, sklenjenost drevorednih potez, višina in volumen drevesnih krošenj glede na prostorski kontekst, umeščenost soliterjev, usmerjenost in oblikovanje teras ipd.). Določa torej prostore, linijske in točkovne prvine in druge pomembne poudarke (npr. odpiranje pogledov itd.), vedno pa se s podporo smernic posveča konkretnim območjem mesta in elementom na ravni podrobnega načrtovanja, npr. drevoredom, potokom s strugami, soliternim drevesom itd. Določa torej pomembne regulacijske elemente, ki se morajo prenašati v izvedbene prostorske akte ter druge dokumente in odloke, ki se tičejo podobe naselja.

Čeprav je zeleni sistem naselja sestavni del urbanistične zasnove, se zaradi velikega pomena tako za zgradbo naselij kot življenje v njih smiselno njegove priprave vedno bolj poudarja tudi pri načrtovanju oz. strokovni obravnavi manjših naselij ali delov naselij, še posebno za zagotavljanje njihove ustrezne preskrbljenosti z javnimi zelenimi površinami za zdrav življenjski slog in sooblikovanje njihove podobe in identitete. Zeleni sistem za manjša naselja ali za del mesta je običajno podrobnejši in ima zato tudi drugače opredeljene elemente, v smislu notranjih členitvenih elementov ter povezovanja različnih tipov odprtega prostora (urbanih odprtih površin, tipov zelenih površin, drevoredov, pešpovezav, počivališč itd.) s preostalim delom mesta in krajino v okolici.

5 Sklep

Za učinkovito in ustrezno načrtovanje odprtega prostora za doseganje kakovostne podobe naselja je potrebno razumevanje in upoštevanje potencialov mestne krajine, ki se nanašajo na morfološke vidike. Ti v okviru načrtovanja zelenega sistema opredeljujejo predvsem strukturne, oblikovne in z njimi povezane kulturne funkcije zelenega sistema ter odgovarjajo na potrebe ljudi po prepoznavi, orientaciji v prostoru in identiteti. Pomembno je, da se morfološki vidiki vključijo na vse ravni načrtovanja zelenega sistema – tako na strateški ravni, ki vključuje osnove vizije, ciljev in prioritete glede na tip naselja in njegovo lego v širšem prostoru, analizo stanja, problemov in potencialov prostora naselja do opredelitve elementov zelenega sistema, tipologije zelenih površin, režimov varstva in urejanj, vključno s pripravo splošnih in podrobnejših usmeritev za načrtovanje posameznih tipov zelenih površin na izvedbeni ravni, regulacijskih elementov in določil EUP. Za boljšo podporo pripravi usmeritev se morfološki vidiki zelenega sistema lahko

pripravijo kot posebna tematska zasnova zelenega sistema, ki se v naslednjem koraku skupaj z drugimi tematskimi zasnovami ustrezno prevede v *zasnovo zelenega sistema*.

Za učinkovito uresničevanje načrtovalskih odločitev je treba opredeliti tudi usmeritve za urejanje in vzdrževanje zelenih površin in spremljanje stanja ter s tem zagotoviti prenos usmeritev in prioriteten razvojnih izhodišč (iz akcijskega programa) v prostorske akte in odloke (npr. predpisan Odlok o urejanju podobe naselij in krajine).

Žal se v Sloveniji ne posveča dovolj pozornosti akcijskemu načrtu zelenega sistema, ki bi opredelil prioritete in dolgoročni program urejanja in prenove zelenih in drugih relevantnih površin v mestih, kot to poznajo ponekod v tujini. Pri tem gre za določitev in razdelavo razvojnega programa in določitev prioritete za ureditev novih ter prenovo in obnovo območij. Ne sme se pozabiti tudi na najnujnost vzpostavitve evidenc javnih zelenih površin in evidenc dreves v mestih, torej s popisom vseh prvin, pomembnih za mestotvorno funkcijo, ne glede na to, ali se pojavljajo na javnih ali zasebnih površinah, kar bi omogočilo boljše upravljanje in spremljanje stanja v prostoru.

Za uspešnost oz. uresničevanje zelenega sistema so pomembni ustrezna povezanost med ravnmi načrtovanja, prenos usmeritev iz strateških delov aktov do izvedbenih ter tudi zavedanje oz. osveščenost občinskih služb in volja za implementacijo v realnosti. Ključno je razumevanje celovitosti in povezanosti sestavin zelenega sistema in strokovno ustrezno načrtovanje odprtega prostora – projektiranje, ki vključuje izdelavo načrtov s področja krajinske arhitekture. Kot izpostavljajo tudi na spletni strani ZAPS ob letošnji objavi nagrad za projekte, je v Sloveniji zaskrbljujoč odnos do urejanja odprtih površin – očitna je namreč odsotnost projektov oz. kakovostnih ureditev s področja krajinske arhitekture. Le če se usmeritve zelenega sistema ustrezno prenašajo do izvedbene ravni ter posamezne ureditve projektirajo strokovno korektno, prostori pa ustrezno vzdržujejo, se vzpostavijo ustrezne prostorske kvalitete, mestna podoba pa se razvija skladno z opredeljeno vizijo ustvarjanja prepoznavnega in privlačnega naselja.

.....
Jana Kozamernik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: janak@uirsi.si

Mag. Ina Šuklje Erjavec
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: inas@uirsi.si

Viri in literatura

Evropska komisija (2013): *EU priporočila o telesni dejavnosti za krepitev zdravja med sektorji*. Bruselj, Generalni direktorat Evropske komisije za izobraževanje in kulturo.

Hudoklin, A. (2019): *Hodljivost mesta, primer Škofje loke*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.

Lendholt, W. (1970): Funkcije mestnega zelenja. V: *Zelenje v urbanem okolju, zbornik simpozija*, str. 201. Oddelek za oblikovanje krajine, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Mihelič, B., Humar, M., in Nikšič, M. (ur.) (2015) *Urbanistični terminološki slovar*. Založba ZRC SAZU, Zbirka slovarji in Zbirka Urbani izziv – publikacije. Ljubljana.

Mušič, B., Nikšič, M., Dražič, B., Repič Vogelnik, K., Kozamernik, J., Koblar, S., idr. (2020): *Priporočila za izdelavo urbanistične zasnove in krajinske zasnove na podlagi določil zakona o urejanju prostora (ZUreP-2), Priporočila za izdelavo Urbanistične zasnove*. Urbanistični inštitut RS.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del (2010): Uradni list RS, št. 78/10, 10/11 – DPN, 72/13 – DPN, 92/14 – DPN, 17/15 – DPN, 50/15 – DPN, 88/15 – DPN, 12/18 – DPN in 42/18, dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/urbanizem/obcinski-prostorski-nactr>.

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004): Uradni list RS, št. 76/04, 33/07 – ZPNačrt in 61/17 – ZUreP-2. Ljubljana.

Ogrin, D. (2010): *Krajinska arhitektura*. Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Šuklje Erjavec, I., Balant, M., Kozamernik, J., in Nikšič, M. (2020): *Zeleni sistem v mestih in naseljih: Usmerjanje razvoja zelenih površin, priročnik*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Šuklje Erjavec, I., Kozamernik, J., in Žlender, V. (2019): *Ven za zdravje. Priročnik za načrtovanje zelenih površin za spodbujanje telesne dejavnosti in zdravega življenjskega sloga*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora (2018): Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17. Ljubljana.